

Johannes Lunneblad

Mellan kontroll och ansvarsgörande

En studie av personal inom polis, socialtjänst och
skolas förståelse av ungas riskbeteende

Social control and responsabilization: A study of professionals' understanding of youth at risk

In recent decades, Swedish society has been characterized by increased material wealth for most residents. At the same time, not everyone has been given the opportunity to take part in this development. The gaps between prosperity and poverty have increased over the last three decades. This has resulted in large groups of youth being forced to live a strictly limited life in segregation and poverty. Youth living under these circumstances are often viewed as being at risk. The purpose of the present study is to investigate how different professional groups – police officers, social workers and school health teams – describe various measures taken to handle youth at risk. The result shows a tendency to individualize and place the problem within the young people themselves, and reporting to the police becomes a form of repressive social prevention with the aim of discouraging young people from risky behaviour.

Johannes Lunneblad, professor i pedagogik vid Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, Göteborgs universitet.

Kontakt: johannes.lunneblad@ped.gu.se

Inledning

Ungdomar som växer upp i områden med hög arbetslöshet och låga skolresultat har i allt större utsträckning kommit att framställas, inte endast som att de befinner sig i en situation som är en risk för dem själva, utan även som att de utgör en potentiell risk för samhället. I Sverige har detta bland annat avspeglats i skärpta lagförslag för att motverka våld och social oro bland ungdomar. Ett led i denna riktning är det 34-punktsprogram som den svenska regeringen presenterade i september 2019 med förslag på skärpta straff, större befogenheter för polis och med åtgärder som även riktas mot barn under 15 år (SOU 2018:85). Mycket tyder på att detta är del av en övergripande förändring av den innebörd som ungdom och risk fått i den samtida samhällsutvecklingen. Flera av de bostadsområden som i statliga utredningar i mitten av 1990-talet benämndes som socialt utsatta – utifrån invånarnas låga inkomster – har sedan 2015 av polisen klassificerats som utsatta och särskilt utsatta områden utifrån den inverkan kriminaliteten har på lokalsamhället. Särskilt har oro påtalats för de ungdomar som växer upp i dessa områden och hur förhållanden i närområdet påverkar deras framtida möjligheter till studier och arbete (Holmberg 2016).

Sammantaget har detta har medfört att allt större krav riktas mot polis, socialtjänst och skola att förebygga och hantera risker för unga som växer upp i utsatta områden. Socialstyrelsen och Skolverket har exempelvis publicerat ett antal rekommendationer för hur polis, socialtjänst och skola bör hantera situationer när det finns oro och risker för ungdomar (Socialstyrelsen 2013; Skolverket 2009). Samtidigt har de ökade kraven på åtgärder medfört en otydlighet om gränserna för de olika organisationernas myndighetsutövande och ansvarsområden (Fransson 2019). I detta ligger att anställda inom polis, socialtjänst och skola i sitt arbete återkommande ställs inför situationer där de behöver bedöma vad som är en risk för en ung människa. Inom forskningen benämns ofta dessa yrkesgrupper som frontlinjebyråkrater (Lipsky 2010). Det som kännetecknar de här yrkesgrupperna är att de i det direkta mötet med invånarna har som uppgift att genomföra och upprätthålla en rad politiska beslut och lagar. Ofta rör det sig om komplexa frågor där också olika intressen och mål ställs mot varandra. Tvetydigheten blir ett hinder för vad som kan genomföras så väl som ett friutrymme och därmed också möjligheter till att fatta olika beslut utifrån den specifika situationen (Billig m.fl. 1988).

Det övergripande syftet i artikeln är att undersöka hur professionella som arbetar inom skola, socialtjänst och polis talar om risker för unga som växer upp i områden som av polisen definieras som utsatta områden. Denna fråga rymmer både intresset för hur ungdomar blir subjekt i de professionellas tal, men också ett intresse för hur problem och risker definieras genom de insatser som riktas mot ungdomar.

Inom socialt arbete, pedagogik och juridik har det över tid etablerats olika begrepp och tolkningsramar för professionella som möter ungdomar i sitt arbete (Follesø

2015; Foster & Spencer 2011; Foucault 1987; Hacking 1986). Sådana begrepp med relevans för denna studie är *ungdomar i riskzonen* och *normbrytande beteende*, som är vanligt förekommande i socialtjänstens arbete och inom barn- och ungdomspsykiatri (Socialstyrelsen 2020). I skolan förekommer begrepp som *oro* och *orosanmälan* (Skolverket 2009). Medan polisen använder formuleringen *riskerna att involveras i socialt nedbrytande beteende* som grund för insatser mot unga (SFS 2012:802). Olika professioner använder sig följaktligen av olika begrepp för att definiera risker i ungdomars livssituation. Begreppen är delvis överlappande men har även olika implikationer när de tillämpas i myndighetsutövning. I den här texten används begreppet *riskbeteende* som ett paraplybegrepp för det som även kan uttryckas som *grund för oro*, *normbrytande beteende* och *socialt nedbrytande beteende*.

Litteraturgenomgång

I Sverige framhålls vanligen 1990-talet som en period då styrningen av samhället inom en rad områden förändrades från en socialdemokratisk välfärdsmodell till en modell där valfrihet och resultatnriktade mål och kvalitetsmått blivit allt vanligare (Therborn 2018). David Garland (2001) menar att steget till en marknadsinfluerad styrning av staten inneburit att samhällets syn på risker förändrats från ett myndighetsansvar till ett *ansvarsgörande* som fördelas över fler sektorer i samhället, där också kraven på det individuella ansvaret ökat. Det individuella ansvarsgörandet har stärkt den moraliska dimensionen av vad som är en risk och legitimerat straffrättsliga åtgärder och ökad kontroll av de individer som misslyckas med att leva upp till samhällets normer (se också Goddard 2012). Beteende- och samhällsvetenskapliga teorier om självkontroll och situationell brottsprevention har som ett led i denna utveckling fått stort genomslag som tolkningsramar och grund för olika insatser av riskhantering i samhället (Kelly 2001; Garland 1997).

Forskningslitteratur om ungdomars riskbeteende är internationellt minst sagt omfattande och domineras till stor del av studier som undersökt effekter av olika program och metoder (Herz 2016; Follesø 2015; Foster & Spencer 2011; Kelly 2001). I denna översikt behandlas studier om professionellas arbete inom polis, socialtjänst och skola. Tonvikten är på studier genomförda i Norden. Urvalet är gjort med avsikt att belysa hur de senaste decenniernas förändrade syn på utsatthet och risker får betydelse för polis, socialtjänst och skolas arbete med ungdomar i utsatta områden i Sverige. Förhoppningsvis kan också studien bidra till detta kunskapsområde.

De nordiska länderna har i internationella jämförelser länge framställts som ett undantag med fokus på behandling och vård i stället för straff för unga lagöverträdare, där grundprincipen varit att unga ska hållas utanför straffrättsliga åtgärder (Socialstyrelsen 2020; Nilsson, Estrada & Bäckman 2017). Denna bild kan emeller-

tid ifrågasättas. I Danmark och Sverige har det exempelvis skett en utveckling som resulterat i omfattande polisinsatser riktade mot specifika stads- och bostadsområden (Vainik & Kassman 2018; Balvig, Holmberg & Soei 2017; Bakkær Simonsen 2016; Foster & Spencer 2011). Studier har pekat på att följderna blir att även mindre förselser oftare polisanmälas när polisen gör områdesfokuserade insatser med avsikt att störa kriminaliteten i grannskapet (Geller & Fagan 2019; Balvig, Holmberg & Soei 2017; Ramey 2015). Forskning har här pekat på betydelsen av hur poliserna upplevde den aktuella situationen och kontexten för hur de väljer att hantera det tolkningsutrymme som polislagen och brottsbalken erbjuder (Geller & Fagan 2019; Petersson 2015).

Insatser mot ungdomar som av olika anledningar riskerar att fara illa har historiskt varit en av kärnfrågorna inom socialt arbete (Socialstyrelsen 2020). Över tid har emellertid både perspektiv och formen av insatser skiftat (Harlow m.fl. 2013). Flera forskare menar att det skett en förändring mot ett större fokus på att motivera till egenansvar och självhjälp och färre program och stödinsatser (Kolind m.fl. 2017; Herz 2016; Gådin, Weiner & Ahlgren 2013; Goddard 2012). Ledorden i arbetet har blivit begrepp som dialog, lösningsorienterat och samskapande där utgångspunkten är en tilltro till individens egna kapacitet att förändra sin livssituation. Detta förhållningssätt framställs som ett steg bort från bilden av den passiva klienten som behöver någon som fattar beslut åt sig. Samtidigt pekar kritiska studier på att ett allt större ansvar har kommit att läggas på individen att själv finna lösningar till sina problem (Sandbjerg Hansen 2019; Harlow m.fl. 2013).

Jämte polis och socialtjänst är skolan en institution vars betydelse ofta nämns när ungdomars riskbeteende studeras. För att stödja ungdomar som av olika anledningar riskerar att inte uppnå målen är skolan skyldig att arbeta förebyggande (Gådin, Weiner & Ahlgren 2013). Forskning visar emellertid att det arbete som ska vara förebyggande i stället blir lösningsorienterat utifrån de situationer där problemen uppstår och att problemen oftast ses som burna av eleverna (Backlund 2007). Det går här att se en trend där diagnoser blivit allt vanligare förklaringsmodeller för både inlärnings-svårigheter och ordningsproblem i skolan (Hjörne & Säljö 2019; Nilholm Almqvist, Göransson & Lindqvist 2013).

I den svenska skolan har det även blivit vanligare att sådant som tidigare beskrevs som bråk och konflikter mellan elever polisanmäls. Argumenten bakom denna utveckling är att det som är ett brott i samhället också är ett brott i skolan (Vainik & Kassman 2018). Detta har beskrivits som att det skett ett förrättsligande av skolan. Med förrättsligande avses att situationer som tidigare bedömdes som sociala och relationella problem allt oftare kommit att betraktas som juridiska frågor. Utvecklingen kan delvis förklaras genom ändringar i skolans styrdokument där socialpsykologiska definitioner har ersatts av juridiska begrepp. Lokalt har det även i ett flertal kommu-

ner och skolor använts särskilda blanketter från polisen för att polisanmäla situationer som ägt rum i samband med skoldagen (Fransson 2019). Sammantaget har det bidragit till att synen på sådant som tidigare beskrevs som konflikter och bråk oftare polisanmäls (Vainik & Kassman 2018; Brunila & Siivonen 2016; Ramey 2015).

Urval och metod

Det empiriska materialet för studien utgörs av fjorton kvalitativa intervjuer med professionella som arbetar inom polis, socialtjänst och skola. Utgångspunkten för studien är en högstadieskola som är lokaliserad i en stadsdel som av polisen klassificerats som särskilt utsatt. Av personalen på skolan har rektor, specialpedagog, skolsköterska, biträdande rektor, skolpsykolog samt kurator intervjuats. Dessa personalkategorier ingår i elevhälsan och har ansvar för att behandla ärenden när det finns oro för en elev. Den stadsdel där skolan är belägen finns inom ett av polisens administrativa områden – som här fått namnet polisdistrikt Syd – och består av åtta olika stadsdelar i ett storstadsområde. Fem av dem klassificeras av polisen som särskilt utsatta. I studien deltar fyra poliser som i sitt arbete har erfarenhet av att möta ungdomar som bor inom distrikt Syd. Vidare intervjuas tre fältassistenter, som arbetar med uppsökande verksamhet riktad mot ungdomar inom polisdistrikt Syd, samt en socialarbetare, som har en tjänst inriktad mot ungdomar som delvis överlappar med polisdistrikt Syd. Samtliga intervjuer genomfördes på de professionellas arbetsplatser och spelades in via ljudinspelning. Intervjuerna pågick i cirka en timme. Ljudinspelningen har därefter skrivits ut. Typiska taluttryck, som exempelvis hummande, har utelämnats eller korrigerats för att stärka läsbarheten i den transkriberade texten. Arbetet med studien har utgått från Vetenskapsrådets etiska riktlinjer för information, samtycke, frivillighet och konfidentialitet. Utöver detta har även särskild hänsyn tagits till risken att identifiera de ungdomar som förekommer i de professionellas berättelser (Vetenskapsrådet 2017).

Teoretiska utgångspunkter och analys

Vetenskapsområden som samhällsvetenskap och medicin har historiskt haft stort inflytande över socialt arbete och skolverksamhet samt för rättsstatens utformning av lagar och tillämpning av dessa i domstol och av polis. Inom dessa olika kunskapsområden har det utvecklats diskurser, kategorier, rutiner och tolkningsscheman för de frågor och problem som behandlas inom olika organisationer (Foucault 1987). För de professionella utgör sådana kunskaper diskursiva resurser i arbetet med att kategorisera vad som är en risk. Analysen av de professionellas berättelser är ett sätt att belysa hur lagar och direktiv formas och förhandlas utifrån den mening de tillskrivs

i relation till det dagliga arbetet (Lipsky 2010; Billig m.fl. 1988). Beroende på vad som framträder som riskbeteende inom de tolkningsramar som etablerats inom skola, socialtjänst och polis blir således möjliga åtgärder och perspektiv trovärdiga och förnuftiga, samtidigt som andra ingripanden och tolkningar kommer att framstå som mindre lämpade (Foucault 1987; Hacking 2004).

I analysen är begreppet *ideologiskt dilemma* ett nyckelbegrepp. Med ideologiska dilemman avses argument som står för olika positioner i relation till ett "problem" inom ett område. I det här fallet handlar det om hur personalen inom polis, socialtjänst och skola resonerar och berättar om hur de hanterar oro, normbrytande beteende och risker hos unga. Michel Billig med flera (1988) beskriver dilemman som *språkliga resurser* som i vid mening används för att resonera om ett fenomen. Utifrån denna teoretiska utgångspunkt ska motsägelser och skiftande perspektiv i individers berättelser inte i första hand betraktas som utslag av bristande logik eller inkonsekvens. I stället illustrerar motstridiga argument och på det sätt som personer växlar mellan olika perspektiv att den fråga som de diskuterar innehåller ett dilemma där det existerar olika ståndpunkter.

Analysen har genomförts genom att söka efter dilemman i materialet i de sammanhang där ord som *risk*, *bråk*, *kriminalitet*, *normbrytande beteende*, *skolfrånvaro* användes av de professionella. Materialet har därefter organiserats i olika teman utifrån 1) hur de professionella talar om risker för unga som växer upp i utsatta områden, 2) hur de ungdomar som förekommer i talet om risker beskrivs av de professionella samt 3) hur problem och risker definieras genom de insatser som riktas mot ungdomarna.

Resultat

I följande del presenteras resultatet av studien. Denna del är organiserad under följande rubriker: *Risk: ett mångfacetterat begrepp*, *Diagnoser, offer och förövare*, *Kontroll och egenansvar*. Avslutningsvis diskuteras undersökningens slutsatser.

Risk: ett mångfacetterat begrepp

I rapporter, rekommendationer och utvärderingar från myndigheter är benämningen ungdomar i riskzonen en vanligt förekommande kategorisering som på olika sätt berör ungas liv (Socialstyrelsen 2020). Samtidigt är det tydligt att vad som kategoriseras som ett riskbeteende ofta är öppet för förhandling och olika tolkningar och framträder som ett dilemma för de professionella. I talet hos de verksamma inom socialtjänsten, och framför allt hos fältassistenter som arbetar med uppsökande verksamhet, är det lika mycket risken för att hamna i situationer där det *kan* förekomma risker som att vara involverad i sammanhang där det konkret förekommer våld, droger, stölder etc. som bestämmer vad som avses med att befinna sig i riskzo-

nen. I det exempel som följer är det en av fältassistenter som diskuterar svårigheten med att definiera vad som är ett riskfyllt beteende.

Vad som det innebär att vara i riskzonen är också en fråga som ständigt diskuteras. Det finns de som menar att befinna sig ute här i stadsdelen är att befinna sig i riskzonen. Att man hänger där andra ungdomar hänger. Andra menar att det är om man hänger kring unga som är tungt kriminella fast man inte själv är kriminell så är man i riskzonen. Men det är en fråga som ofta debatteras. (Fältassistent)

I exemplet ges situationen mening utifrån de risker som det innebär för individen. I stadsdelar där det finns ungdomar som är involverade i kriminalitet beskrivs det som en risk att befinna sig ute bland andra ungdomar. Sannolikt är det också så att även ungdomar som begår brott träffar vänner ute i närområdet, handlar i lokala butiker eller rör sig genom området på väg till och från andra områden i staden. Närheten till dessa individer och den möjliga samvaron i sig utgör här en risk. Det blir här tydligt hur en del stadsdelar mer än andra områden blir märkta av att associeras med risker för unga, där stadsdelen i sig tenderar att bli en riskzon. För de professionella kan det här vara svårt att dra gränsen mellan vad som är ungdomar som träffas eller bara råkar befinna sig på samma plats och vad som potentiellt kan utgöra en grund för ett riskbeteende.

En liknande problematik i att definiera vad som är ett riskbeteende finns även i intervjuerna med polisen. I det exempel som följer är det en av poliserna som talar om svårigheterna att avgöra vilka individer som riskerar att involveras i kriminalitet.

Ungdomar här har ju jämfört med ungdomar i andra områden på ett annat sätt en regelbunden kontakt med polisen. Det är en situation som sticker ut och skiljer sig mycket jämfört med situationen i andra mer välmående stadsområden. När ungdomar samlas på torget i Västberga, då misstänker vi vanligtvis att de håller på med något. Det blir att vi utför skyddsvisitationer. Det är ju något som vi ofta gör här, jämfört med andra områden, och ibland har vi tyvärr fel. Ungdomarna har inte gjort något. Men ungdomar i en grupp som hänger sent på kvällen på torget, ja då ... Ibland har vi rätt, och ibland har vi fel. Jag förstår att oskyldiga ungdomar upplever det som kränkande att bli visiterade. Det är också något som de säger till oss. (Polis)

Till skillnad från i intervjun med fältassistenten är det centrala för polisen inte den risk som ungdomarna möjligen utsätter sig själva för, utan risken att det sker något brottsligt. Fel plats vid fel tidpunkt i fel sällskap blir i detta sammanhang tillräckliga skäl för att stoppas och visiteras. Den personliga integriteten riskerar vid de tillfäl-

lena att bli priset för polisens arbete med att fånga upp de individer som kan vara inblandade i kriminalitet. Svårigheten att identifiera vad som är ett brottsligt beteende medför på så sätt ett dilemma för polisen. Konsekvensen blir att ungdomar som bor i områden, som av polisen kategoriserats som särskilt utsatta, oftare än andra ungdomar behandlas som en risk enbart utifrån platsen de befinner sig på.

I skolpersonalens beskrivningar av de ungdomar som beskrivs väcka deras oro är bristen på studiero, närvaro och betyg återkommande teman. Utifrån skolans uppdrag är elevers närvaro och uppträdande i skolan onekligen nära relaterat till förutsättningen att lära och i slutändan hur elevens kunskaper bedöms. Vad som kategoriseras som ett riskbeteende i skolpersonalens berättelser är också framför allt situationer som är relaterade till undervisningen. I det exempel som följer är det rektorn som talar om individer som har ett riskbeteende.

Jag tror att det är framför allt när man ser att det inte blir någon respons. Det är återkommande. Det är framför allt att inte kunna lyssna på tillsägelser utan att man kraftigt reagerar tillbaka. För då någonstans också ... om man som lärare är ansvarig för lektionen och trygghet och säkerhet och att det ska vara lugnt och bra och så där. Att då ha elever som passerar dom gränserna. [...] Det blir en oro för att man ser att det är ett mönster på flera lektioner. Jag tycker att det är en varningssignal. (Rektor)

I detta skolspecifika exempel är det förmågan att anpassa sig till normer och regler i skolan som diskuteras. Rektorn beskriver elever som trots upprepade tillsägelser och samtal med skolans personal fortsätter att störa på lektionerna. Det oroande är framför allt elever som på ett kraftfullt sätt protesterar mot tillsägelser och tillrättvisningar. I en skolvardag där de flesta elever någon gång glömmer sig och pratar när de inte ska, inte alltid sitter stilla på sin plats och där knuffar och skämt ibland tangerar gränsen för vad vuxenvärlden kan tolerera är det något annat som i första hand väcker personalens oro. Det vill säga det beteende som avviker utifrån att individen bryter mot normer och regler i skolan och samtidigt inte visar förmåga att anpassa sig och utan större protester falla in i ordningen igen.

I intervjuerna med skolpersonalen kom även ungdomarnas normbrytande beteendemönster i skolan att beskrivas som relaterat till riskfaktorer utanför skoldagen. Men utifrån skolpersonalens perspektiv är det emellertid främst elevens närvaro, betyg och uppträdande i skolan som utgör vad som definieras som ett riskbeteende.

Diagnoser, offer och förövare

I följande avsnitt är fokus på hur individen framträder som subjekt i de professionellas tal. Inom olika institutioner finns det olika kategoriseringar av de individer som är föremål för institutioners insatser. Beroende på hur olika kategorier etablerats genom

lagar och policydokument hos polis, socialtjänst och skola framträder ungdomarna som subjekt på olika sätt (Foucault 1987; Hacking 1986). Detta är något som synliggörs i de professionellas tal om de individer de möter i sitt arbete. I intervjuerna med skolpersonalen är det kategorin elev som närmast uteslutande förekommer, oavsett om det är rektor, lärare, kurator, skolsköterska eller skolpsykolog som berättar. Kategoriseringen elev är också tydligt kopplad till olika skyldigheter och ansvar och mål för individen till skillnad från exempelvis kategorier som barn, tonåringar och ungdomar. En elev har skolplikt och personalen i skolan har inte bara skyldigheten att se att eleven inte far illa utan även att eleven når skolans kunskapsmål. Det blir också synligt under intervjuerna. I det exempel som följer är det skolsköterskan som beskriver elever på skolan som det finns en oro för:

Ja, de utsätter mycket! De stör mycket på lektionerna! Och vill man då inte medicineras. Ibland så har det hänt att vi har plockat ut dom inför klassen, och satt dom i en liten grupp. Där de inte är så många. Men där de verkligen får hjälp. Och där Skolverket tycker att det är okej alltså. Man försöker slussa tillbaka dom in i vissa ämnen i alla fall. Men vissa går inte. Och där kan det ju vara. Man kan ju *höra* kommentarer som: "Ahmed han är ADHD-unge." Säger dom. Det kan ju den personen säga om andra också. Så fort det är någon som är lite stökig: "Ja, han är ADHD:are."
(Skolsköterska)

I exemplet talar skolsköterskan om elever som utsätter andra elever och stör undervisningen. Beteendet förklaras med att det handlar om elever som har diagnoser. Förklaringen stärks genom att påtala att det ibland även handlar om elever som inte vill medicineras. Samtidigt betyder det inte att alla elever som omtalas som att de har ADHD har utretts av en psykolog och fått en diagnos fastställd. Kategoriseringen ADHD blir på så sätt en vidare definition av de elever som bedöms som stökiga. En sådan förståelseram gör det även möjligt att som skolsköterskan uttrycker det: *plockat ut dem inför klassen och satt dem i en liten grupp*. Åtgärden möjliggörs och får legitimitet genom att hänvisa till de behov som kan relateras till kategorin ADHD.

I de professionellas berättelser blir kategoriseringen av de individer som de möter i sitt arbete öppen för olika tolkningar och bedömningar. För de fältassistenter och socialarbetare som möter ungdomar ute på gator, torg och fritidsgårdar är frågan om hur ungdomarna ska kategoriseras komplex. I dessa berättelser framträder individer som utsätter andra för kränkningar, våld och stölder men som också själva utsätts för liknande handlingar. Detta är tydligt i beskrivningen av situationer som när ungdomar gripits av polis eller tagits in till förhör. Nedan är det en av socialsekreterarna som berättar om sina erfarenheter av att arbeta med ungdomar:

Många av de ungdomar vi träffar har ju varit både gärningsman, brottsoffer eller vittnen innan. Det är ju inte så ... De här rollerna är väldigt otydliga. Jag har också varit inblandad i arbetet med center för unga brottsoffer. I början så tänkte vi så att det här är ett brottsoffer, och det här är en gärningsman. Men då det handlar om ungdomar är det inte så. Ena gången är de det ena, och andra gången det andra. Ungdomar rör sig emellan ... (Socialtjänst)

Temat där individen positioneras i relation till en övergripande utsatthet är något som återkommer hos de professionella som arbetar i nära anslutning till socialtjänstlagen. Ungdomarna som subjekt framträder i relation till olika händelseförlopp av risker. Det finns här ingen tydlig uppdelning mellan de ungdomar som är brottsoffer och förövare. I stället är det bilden av ungdomar som befinner sig i situationer där de beroende på olika skeenden blir offer, förövare eller vittnen. Något som beskrivs som att i en situation kan ungdomar vara det ena och vid ett annat tillfälle är de något annat. I följande exempel är det en av fältassistenterna som berättar om de ungdomar som hon möter i sitt arbete.

Många av de ungdomar som vi möter berättar om att de varit i bråk i skolan. Men att det också är så mycket annat som inte funkar. ... Det är så mycket annat som gör att man mår dåligt och som gör att det tar sig uttryck i våld. Att man har det jobbigt hemma, att det är tufft i skolan, stora klasser och att man inte får det stöd man behöver. Man får bära skulden för en diagnos, och så får man ändå inte det stöd man behöver i skolan. (Fältassistent)

Beskrivningen av de ungdomar som fältassistenterna träffar i sitt arbete kretsar kring individens utsatthet och sårbarhet. Subjektet framträder som en sårbar individ i en svår livssituation, där våldet blir framför allt en konsekvens och ett uttryck för individens mående. Det är flera aspekter av ungdomarnas liv som blir förklarande. Under intervjun exemplifieras det genom att tala om konflikter och svårigheter i skolan samt om problematiska hemsituationer. I detta sammanhang blir diagnoser ett stigma som individen tvingas bära snarare än något som ger mening och förståelse och stöd i skolan.

Skillnaden mellan fältassistenternas och polisens perspektiv är tydlig i intervjuerna. Om individen i fältassistenternas tal positioneras utifrån omständigheter i skola, fritid och hem, så är det tydligt i polisens tal hur individen som subjekt framträder i relation till sina handlingar. I följande exempel är det en av områdespoliserna i distrikt Syd som berättar.

Det kan vara en grupp med 13-åriga killar, som har börjat utmärka sig. Med att utmärka sig menar jag att de är störiga. De går inte på lektionerna. När de hänger på fritidsgården är det ofta konflikter. Vi träffar på dem ute sent på kvällarna. Vi ser dem tillsammans med andra äldre ungdomar som vi vet håller på med narkotika.
(Polis)

I intervjuerna med poliserna beskrivs individerna utifrån sina handlingar. Bakgrund och eventuella förklaringar till individens beteende är av underordnad betydelse. I exemplet talar polisen om individer som utmärker sig genom att vara störiga. Detta exemplifieras genom att hänvisa till frånvaro i skolan och att det är individer som ofta hamnar i konflikter på fritidsgården. Betydelse läggs också vid vilka tidpunkter på dygnet och tillsammans med vilka andra individer som polisen möter dem i sitt arbete. Utifrån dessa exempel framgår det att bedömningen av vilka individer som är en källa till oro till stor del är en tolkningsfråga och inte alltid liktydigt med att individerna i fråga är involverade i kriminalitet.

I den del som följer behandlas hur de professionella som arbetar inom polis, skola och socialtjänst beskriver de insatser som riktas mot individer som definieras ha ett riskbeteende och hur orsaken till problemen på så sätt också kan förstås mot bakgrund av de insatser som vidtas.

Gränssättning och självkontroll

Resultatet visar hur de professionella inom de olika yrkesgrupperna på olika sätt identifierar problemen som är till grund för insatserna. Det innebär att olika logiker och argument artikuleras i de olika yrkesgruppernas tal om individer som beskrivs ha ett riskbeteende (Hacking 2004). I intervjuerna med skolpersonalen beskrivs samtal med elevernas vårdnadshavare som en av de insatser skolan vidtar för att hantera elevers riskbeteende. Med den terminologi som personalen i skolan använder benämns dessa samtal som orossamtal. I exemplet nedan är det rektorn på skolan som utvecklar resonemanget om den betydelse som orossamtalen med vårdnadshavarna har för arbetet på skolan:

Samtal med elever och vårdnadshavare är oftast den effektivaste metoden när det ligger i gränslandet. Inte att någon sa "pucko" utan den ... men något mer eller någonting. Min erfarenhet är att på något sätt, då inser eleverna att: "Oj! Det här var verkligen att passera liksom." Jag tror nästan inte jag suttit med någon förälder som har sagt att det var bra gjort, utan föräldrarna sitter där också och känner att ... Ja, alltså dom vill ju att det ska gå bra för barnen ... Det skulle jag säga till 90 procent löser allting. Redan efter det mötet. Att det är så effektivt. (Rektor)

Utifrån rektors resonemang kan detta tolkas som att det är när eleven konfronteras med att föräldrarna fått vetskap om dess beteende som det sker en förändring. I beskrivningen av samtalet med vårdnadshavarna nämns inte betydelsen av att utreda orsaker eller upprätta handlingsplaner. Fokus är i stället på hur samtalet genom sitt signalvärde till eleven bidrar till att återställa ordningen. För att förstärka allvaret i situationen berättar rektor att det även händer att de bjuder in polisen att delta i sådana crosstamtal.

Vi har ett väldigt bra samarbete med polisen. Vilket gör att polisen är i skolan då och då. Inte bara för att hämta elever. Utan är med när vi lägger nivån. Vi ser exempelvis att det kan vara bra att vi har med en polis vid ett samtal med föräldrar och elev. (Rektor)

Rektorn talar här om betydelsen av mötet med polisen, eleven och dennes vårdnadshavare för att hantera händelser då det bedöms som att elever passerat gränsen för vad som tolereras. Mötet med vårdnadshavarna beskrivs som framför allt en viktig signal till eleven att den gjort fel. Betydelsen av att markera inför eleverna var gränsen går är också något som skolpersonalen nämner i samband med situationer som har lett till att elever har anmälts till polisen.

Polisanmälan är det ju dels för att markera att detta är en brottslig handling. Man markerar ... både till förövaren så att säga, men även till alla andra. Det märker vi ju att det har det största värdet egentligen. Eleverna ser att skolan agerar. Det är inte okej! ... Det är en symbolisk markering! Det är det! (Biträdande rektor)

I grunden kan detta begripas som att förståelsen av problemet handlar om att förlora kontrollen över ungdomarnas uppträdande. En polisanmälan blir i detta sammanhang – vilken mycket sällan leder till några rättsliga åtgärder för elever i högstadietiden – ett sätt att visa att det är skolan och samhället som har makt att kontrollera gränserna för elevernas beteende.

I intervjuerna med polisen lyfts vikten av att göra en polisanmälan så att socialtjänsten kan stödja den individ som genom sitt beteende utgör en risk för sig själv och andra. Polisens ingripande blir det som initierar denna process i och med att det ofta leder till att en orosanmälan görs till socialtjänsten. Detta är något som de poliser som möter ungdomar genomgående betonar i talet om polisens insatser. Nedan är det en av poliserna som berättar:

Det kostar inget att anmäla så samhället kan få in den lägesbilden. Det kostar nästan inget för samhället att börja. ... Om alla insatser hela tiden hittar en förklaring. En rationell grund för att de slog. Då kanske det blir en fem eller sex slagsmål innan socialtjänsten får bilden, för de är de som ska ha bilden. Men väljer man inte att rapportera en 13-åring som slåss rejält. Det kan bli otroligt stora problem när de är 15 år. Jag tycker därför att det är viktigt att få in en lägesbild till socialtjänsten som ska hantera problem. Det finns en risk att när man inte gör en anmälan att bilden inte blir klar över eller risken hur stor, eller hur liten den är. Inte för att ett barn har varit i ett slagsmål en gång. Men när det är återkommande och i olika miljöer. Slåss på fritidshemmet, slåss på gatan och slåss i skolan. Då börjar man se att något inte är bra ... (Polis)

Polisen talar om anmälan som ett verktyg för att få en samlad bild av individens livssituation och beteende. Mot detta riktas kritiken att om sådant som händer i skolan och på fritiden betraktas som enskilda händelser, försvårar detta att en individs eventuella riskbeteende upptäcks. Det bakomliggande problemet framställs som att för få anmälningar görs och därigenom får inte socialtjänsten den information som de behöver för att stödja de individer som har ett riskbeteende. I förlängningen kan det leda till stora problem både för individen och samhället. En av poliserna i studien utvecklar detta i exemplet som följer:

Vi, som samhälle, anser att detta är ett sätt att hjälpa dem på längre sikt. Vi måste hjälpa dem att inse att man inte kan komma undan. De måste ta konsekvenserna för vad de gjort, för sitt beteende. Det är något man både gör för den här individen men också för de som är runt omkring. Att man visar att så här går det när man har gjort något som är fel. (Polis)

I denna beskrivning betonas återigen vikten av att samhällets resurser används för att komma till rätta med de individer som har ett riskbeteende. Polisingripandet ges även en moralisk dimension. Ingripandet blir ett tillfälle för individen att lära sig vad som är rätt och vad som är fel och ta konsekvenserna av sitt handlande. Eventuella åtgärder och straff beskrivs som att dessa också blir ett lärande för omgivningen att brottslighet straffas. Denna utsaga implicerar att polisingripandet handlar om mer än att stödja ungdomarna att ändra sitt beteende. Situationen som ska tillrättläggas genom polisens insatser handlar även om en bristande moral och rättskänsla hos individen som riskerar att spridas i samhället om inte de professionella som möter ungdomar i sitt arbete tydligt markerar vad som är rätt och vad som är fel. Det straff som möjligen blir en konsekvens av polisens ingripande blir i detta fall även en upprättelse för samhället och eventuella brottsoffer.

Fältassistenternas arbete handlar till stora delar om att söka upp och befinna sig i de miljöer där ungdomar finns. Men till skillnad från polisen, vars uppgift är att ingripa om det finns risk för att ungdomarna ska begå brott eller på annat sätt riskera en skadlig social utveckling, så handlar fältassistenternas arbete först och främst om att skapa en tillitsfull relation till de ungdomar som de möter. I det exempel som följer är det en av fältassistenterna i distrikt Syd som berättar om sitt arbete med att under dagtid träffa ungdomar i skolan.

Vi var främst i skolan för att skapa relationer. Ibland kunde vi stoppa ett bråk när man såg det. Så att vi sedan kunde jobba vidare med dem utanför skolan. Men det var inte därför vi var på skolan. Vi var där framför allt för att vi ville prata med ungdomarna. Vi fråga dem hur de gick i skolan, hur de mädde, vad de ville göra, vad de hade för mål. Sådana saker var vi där för att prata med ungdomarna om ... Tanken är att vi ska slussa dem vidare till något som inte är en riskzon. Kan vara en förening, fritidsgården ... Det kan vara ett annat umgänge också även om vi inte direkt kan slussa dem till det. Men vi kan försöka få dem att vilja välja ett annat umgänge. (Fältassistent)

Insatsen syftar till att motivera individen till att ändra sitt beteende. I intervjun beskrivs detta som att ställa frågor till ungdomarna om hur de mår och vad de vill med sina liv. Utifrån de intressen och behov som identifieras kan fältassistenterna ge förslag på olika aktiviteter och vara ett stöd genom fortsatta samtal. Orsakerna till att någon bedöms ha ett riskbeteende framställs som flera, men lösningen finns inom individen själv. Insatsen bygger på frivillighet och samtycke från de individer som fältassistenterna vänder sig till. Målet är vad som kan beskrivas som att utveckla självreglerande subjekt, ett subjekt som förmår att själv välja det eftersträvansvärda och önskvärda i samhället. Problemet blir på så sätt också individens bristande förmåga att ta ansvar för sina handlingar genom att välja fritidsaktiviteter och umgängen som bedöms som en risk för individen. Detta är något som ska lösas genom att fältassistenterna etablerar relationer och bygger upp ett förtroende med de individer som bedöms ha ett riskbeteende så att de kan hjälpa sig själva att göra bättre val.

Diskussion

I Sverige och andra europeiska länder har våld och social oro bland ungdomar som växer upp i socialt utsatta områden framhållits som en allt viktigare samhällsfråga (Balvig m.fl. 2017; Bakkær Simonsen 2016; Foster & Spencer 2011). Detta har bidragit till att allt större krav ställs på polis, socialtjänst och skola att hantera frågor om risker, säkerhet och trygghet (Geller & Fagan 2019; Vainik & Kassman 2018; Holmberg 2016). I den här studien har syftet varit att undersöka hur professionella

som arbetar inom polis, socialtjänst och skola beskriver risker för unga som växer upp i utsatta områden. Frågeställningen rymmer både intresset för hur ungdomar blir subjekt i de professionellas tal samt ett intresse för hur risker definieras genom de insatser som riktas mot ungdomarna.

Resultatet visar hur olika professioner använder sig av olika tolkningsrepertoarer för att kategorisera unga med riskbeteende. Gemensamt är emellertid hur definitionen av riskbeteende kan förstås som ett ideologiskt dilemma, där svårigheten att avgöra vad som är en risk möjliggör för de professionella att förhålla sig till motstridiga argument och perspektiv (Billig m.fl. 1988).

I analysen framkommer att ett genomgående dilemma i de professionellas berättelser är spänningen mellan kontroll och ansvarsgörande. I intervjuerna med polisen beskrivs orsaken till problemen som samhällets bristande kontroll och förmåga att identifiera ungdomar med riskbeteende och ge ungdomarna de stöd de behöver. Polisens insatser beskrivs som ett sätt för samhällets institutioner att återta kontrollen över unga med riskbeteende genom att markera vad som är rätt och fel, genom att ansvarsgöra unga för sina handlingar (Geller & Fagan 2019; Balvig m.fl. 2017). Dilemmat att avgöra vad som är ett riskbeteende öppnar för möjligheten att argumentera för nödvändigheten av att använda repressiva metoder för att ge ungdomarna stöd. Insatser som orrossamtal och skyddsvisitationer blir både ett sätt att skydda ungdomarna från att involveras i brottslighet och ett sätt att skydda samhället från kriminalitet. Juridiskt befinner sig emellertid sådana insatser i en gråzon då insatser riktade mot individer under 18 år ska ha barnets bästa som utgångspunkt snarare än fungera avskräckande (Fransson 2019). Det finns en uppenbar risk att beteenden, som visserligen kan vara normbrytande men inte en lagöverträdelse, i och med polisens insatser kriminaliseras och att det i ett längre perspektiv försämrar relationen till de unga och försvårar polisens arbete.

I fältassistenternas berättelser gestaltas spänningen mellan ansvarsgörande och kontroll av hur de unga ska förmås att begära de rätta livsvalen. Ungdomarnas problem beskrivs som komplexa och beskrivs utifrån psykisk ohälsa, skolvårigheter och bristande relationer. Utifrån dessa förutsättningar innebär fältarbetarnas relationsbyggande arbetssätt en balansgång mellan att lyssna och faktiskt vidta åtgärder när det behövs. Det innebär ett dilemma att avgöra när fältassistenterna ska ingripa och när de ska ta ett steg tillbaka och hoppas på att det förtroende de bygger med ungdomarna över tid kan få dem själva att fatta rätt beslut. I dessa berättelser blir det också en motsättning i hur ungdomarna riskerar att själva hållas ansvariga för sina svårigheter och bristande förmåga till självkontroll (Sandbjerg Hansen 2019; Brunila & Siivonen 2016).

I skolpersonalens berättelser framträder ansvarsgörande och kontroll i relation till skolans normer och regler. Samtal med vårdnadshavare samt diagnoser och medicini-

nering innebär i detta fall att återfå kontrollen över individen (Hjørne & Säljö 2019; Ramey 2015). Diagnosen legitimerar dilemmat med att urskilja elever i särskilda undervisningsgrupper – något som annars är svårt att legitimera i ”en skola för alla” (Rocque m.fl. 2017; Nilholm m.fl. 2013). Tidigare forskning har visat att en diagnos möjliggör för skolpersonalen att behålla initiativet över de insatser som sätts in till skillnad från en orosanmälan till socialtjänsten. Vid en orosanmälan är eleven vanligen kvar i skolan, men ofta utan att skolpersonalen är delaktiga eller får information av socialtjänsten (Nilholm m.fl. 2013; Backlund 2007). Situationer då skolpersonalen väljer att göra en polisanmälan behöver också förstås utifrån detta perspektiv, eftersom en sådan anmälan mycket sällan leder till några rättsliga åtgärder (Fransson 2019). Utmaningen att stödja elever med riskbeteende är ofta mer komplex än att problemen kan lösas genom att klargöra om individen har gjort sig skyldig till ett brott eller inte (Vanik & Kassman 2018). Det är i stället främst som en symbolisk handling en polisanmälan får ett värde i skolan. Polisanmälan kan därför främst förstås som en *repressiv social prevention* med syfte att avskräcka elever från att bryta mot skolans normer och regler.

Avslutningsvis, resultatet visar att de professionella i studien beskriver ungas riskbeteende som en komplex och mångbottnad problematik. Samtidigt visar resultatet att ungdomarna genom de insatser som genomförs riskerar att själva ansvarsgöras för sina svårigheter. Frågan om skuld och straff flyttas fram då polisära åtgärder blir ett alternativ till sociala insatser och samverkan med vårdnadshavare.

Referenser

- Backlund, Å. (2007) *Elevvård i grundskolan. Resurser, organisering och praktik*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Bakkær Simonsen, K. (2016) Ghetto–society–problem. A discourse analysis of nationalist othering. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 16(1): 83–99.
- Balvig, F., Holmberg, L. & Soei, A. (2017) *Tingbjergundersøgelsen. Om risikoadfærd og sociale overdrivelser blandt børn og voksne i Brønshøj og Tingbjerg*. København: AFFORD.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. & Radley, A. (1988) *Ideological dilemmas. A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.
- Brunila, K. & Siivonen, P. (2016) Preoccupied with the self. Towards self-responsible, enterprising, flexible and self-centred subjectivity in education. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(1): 56–69.
- Follesø, R. (2015) Youth at risk or terms at risk? *Young*, 23(3): 240–253.
- Foster, K.R. & Spencer, D. (2011) At risk of what? Possibilities over probabilities in the study of young lives. *Journal of Youth Studies*, 14(1): 125–143.
- Foucault, M. (1987) *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Fransson, S. (2019) Rättssäkerhet för barn som åtalas för brott i och mot skolan. En rättsfallsstudie. I: S. Scheutz (red.) *Rättssäker utbildning*, 59–101 Iustus: Uppsala.

- Garland, D. (1997) Governmentality and the problem of crime. Foucault, criminology, sociology. *Theoretical Criminology*, 1(2): 173–214.
- Garland, D. (2001) *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Geller, A. & Fagan, J. (2019) Police contact and the legal socialization of urban teens. *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 5(1): 26–49.
- Goddard, T. (2012) Post-welfarist risk managers? Risk, crime prevention and the responsabilization of community-based organizations. *Theoretical Criminology*, 16(3): 347–363.
- Gådin, K.G., Weiner, G. & Ahlgren, C. (2013) School health promotion to increase empowerment, gender equality and pupil participation. A focus group study of a Swedish elementary school initiative. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 5(1): 54–70.
- Hacking, I. (1986) Making up people. I: T.C. Hellner, M. Sosna & D.E. Wellbery (red.) *Reconstructing individualism autonomy individuality and the self in the western thought*, 222–236. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hacking, I. (2004) Between Michel Foucault and Erving Goffman. Between discourse in the abstract and face-to-face interaction. *Economy and society*, 33(3): 277–302.
- Harlow, E., Berg, E., Barry, J. & Chandler, J. (2013) Neoliberalism, managerialism and the reconfiguring of social work in Sweden and the United Kingdom. *Organization*, 20(4): 534–550.
- Herz, M. (2016) *Socialt arbete, pedagogik och arbetet mot så kallad våldsbejakande extremism. En översyn*. Göteborg: Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet.
- Hjörne, E. & Säljö, R. (2019) Teaching and learning in the special education setting. Agency of the diagnosed child. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 24(3): 224–238.
- Holmberg, S. (2016) *Insatser mot brott och otrygghet i socialt utsatta områden* [Elektronisk resurs]. Brå, Brottsförebyggande rådet. [<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:BRA-675>].
- Kelly, P. (2001) Youth at risk. Processes of individualisation and responsabilisation in the risk society. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 22(1): 23–33.
- Kolind, T., Søgaard, T.F., Hunt, G. & Thylstrup, B. (2017) Transitional narratives of identity among ethnic minority youth gangs in Denmark. From collectivism to individualism. *Journal of Scandinavian Studies in criminology and crime Prevention*, 18(1): 3–19.
- Lipsky, M. (2010) *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. (30th anniversary expanded ed.). New York: Russell Sage Foundation.
- Nilholm, C., Almqvist, L., Göransson, K. & Lindqvist, G. (2013) Is it possible to get away from disability-based classifications in education? An empirical investigation of the Swedish system. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 15(4): 379–391.
- Nilsson, A., Estrada, F. & Bäckman, O. (2017) The unequal crime drop. Changes over time in the distribution of crime among individuals from different socioeconomic backgrounds. *European Journal of Criminology*, 14(5): 586–605.
- Petersson, O. (2015) *Att bli polis. Från utbildningens förväntningar till gatans norm*. Diss. Linnéuniversitetet.
- Ramey, D.M. (2015) The social structure of criminalized and medicalized school discipline. *Sociology of Education*, 88(3): 181–201.
- Rocque, M., Jennings, W.G., Piquero, A.R., Ozkan, T. & Farrington, D.P. (2017) The importance of school attendance. Findings from the Cambridge study in delinquent development on the life-course effects of truancy. *Crime & Delinquency*, 63(5): 592–612.
- Sandbjerg Hansen, C. (2019) Countering spatial alienation. Social work in a stigmatised neighbourhood in Copenhagen, Denmark. *Social Work & Society*, 17(1): 1–13.

- SFS 2012:802 [https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/polislag-1984387_sfs-1984-387]
- Skolverket (2009) *Kraften av samverkan. Om samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. En antologi om samverkan mellan skola, polis, socialtjänst samt barn- och ungdomspsykiatri*. Stockholm: Skolverket.
- Socialstyrelsen (2013) *Unga och brott i Sverige. underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2020) *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2018: 85 *Slopad straffrabatt för unga myndiga*. Stockholm: Norstedts juridik. [<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2018/12/sou-201885/>]
- Therborn, G. (2018) *Kapitalet, överheten och alla vi andra. Klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande*. Lund: Arkiv förlag.
- Vainik, A.L. & Kassman, A. (2018) Police-reported school violence among children below the age of criminal responsibility in Sweden—signs of increased sensitivity and segregation. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 19(1): 61–77.
- Vetenskapsrådet (2017) *Good research practice – what is it? Views, guidelines and examples*. Stockholm: Vetenskapsrådet.